

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia XV (2017)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.15.8

Marzena Błach

Wypożyczenia międzybiblioteczne w Polsce w świetle badań ankietowych

Wypożyczenia międzybiblioteczne (dalej WM) są „formą współpracy między bibliotekami, obejmującą udostępnianie za ich pośrednictwem zbiorów bibliotecznych”¹. Polegają na „wypożyczeniu materiałów bibliotecznych innej bibliotece do użytku jej czytelników” i – co szczególnie ważne – bazują „na wzajemności”². WM odgrywają ważną rolę w strukturze usług bibliotecznych. Jak pisała Barbara Kuś:

Żadna biblioteka nie jest samowystarczalna i prawdopodobnie nie będzie taką w przyszłości. Żadna nie jest w stanie zaspokoić zróżnicowanych potrzeb wszystkich użytkowników, gdyż nie ma wystarczających środków do kupowania wszystkich potrzebnych materiałów ani pomieszczeń do ich gromadzenia. Francuski bibliotekarz Marc Chauveine już dawno wykazał, że biblioteki skazane są na współpracę, gdyż nie są w stanie sprostać swym zadaniom każda z osobna. Jedną z form ich współpracy jest wypożyczenie międzybiblioteczne. Użytkownik bezskutecznie poszukujący materiałów w swojej bibliotece wydziałowej czy uniwersyteckiej może skorzystać z usług wypożyczalni międzybibliotecznej i sprowadzić potrzebną książkę lub kserokopię z innej biblioteki krajowej lub zagranicznej [...] ³.

Na rolę WM w zaspokajaniu potrzeb czytelników zwróciła uwagę również Emily Knox. W rozważaniach wstępnych do książki *Document delivery and interlibrary loan on a shoestring*, uzasadniając konieczność prowadzenia tej usługi w bibliotekach, pomimo jej wysokich kosztów i czasochłonności, pisała:

[...] w związku z eksplozją informacji w dwóch formatach, elektronicznym i drukowanym, niemożliwe jest, aby którakolwiek biblioteka mogła samodzielnie dysponować danymi

¹ *Podręczny słownik bibliotekarza*, Warszawa 2011, s. 369.

² *Ibidem*, s. 369.

³ B. Kuś, *Wypożyczenia międzybiblioteczne – prosta i efektywna forma współpracy bibliotek*, „Gazeta Uniwersytecka UŚ”, nr 5 (115) 2004 [dokument elektroniczny:] <http://gazeta.us.edu.pl/node/220541> [dostęp 8.07.2016].

ze wszystkich źródeł informacyjnych poszukiwanych przez jej użytkowników. Dotyczy to również dużych bibliotek z małą bazą czytelników o specjalistycznych potrzebach⁴.

W sieci znajduje się wiele cennych materiałów i publikacji – korzystanie z nich może wpłynąć na zmniejszenie liczby transakcji międzybibliotecznych. Nie wszystko jest jednak w Internecie dostępne. Artykuły poszukiwane przez czytelników bardzo często można odnaleźć tylko w tzw. „deep Web” (ukrytej sieci). Skany z Google Books, ze względu na prawa autorskie, nie zawsze mogą być wykorzystane. Kolejnym argumentem, jaki na rzecz utrzymania WM przytacza E. Knox jest fakt, iż dzięki umowom o współpracy pomiędzy różnymi bibliotekami i instytucjami sprowadzanie i wymiana publikacji mogą być dużo tańsze. Współpraca w ramach większych sieci ułatwia i przyspiesza dotarcie do szerszego spektrum publikacji. Oferowanie wysokiej jakości usługi WM to forma „public relations”⁵, co za tym idzie WM powinny być uwzględniane przy planowaniu strategii marketingowej i działań promujących bibliotekę. Na znaczenie WM na tle innych usług bibliotecznych zwraca się również uwagę w koncepcji ekonomicznej, zwanej koncepcją „długiego ogona”. Zgodnie ze spostrzeżeniami jej autora Chrisa Andersona firma mająca w swojej ofercie bardzo bogaty asortyment jest w stanie uzyskać – sprzedając pojedyncze, rzadko poszukiwane produkty – większy dochód niż podczas sprzedaży najpopularniejszych, masowo kupowanych towarów⁶.

Jak pisze Grzegorz Gmiterek:

Ekonomiczna koncepcja „długiego ogona” może wpłynąć na funkcjonowanie bibliotek i poszerzanie ich oferty o nowe, bardziej społecznościowe interaktywne aspekty. [...] elementy wchodzące w skład tej teorii od wielu lat są zakorzenione w tradycyjnych usługach bibliotecznych. Dowodem na to jest gromadzenie przez biblioteki tematycznie szerokiej oferty wydawniczej w celu zaspokojenia czytelnich potrzeb u jak największej liczby odbiorców. L. Cohen uważa, że dostępność szerokiej gamy usług informacyjnych i wykorzystanie potencjału wypożyczeń międzybibliotecznych to elementy, które w największym stopniu odnoszą się do ekonomicznej koncepcji „długiego ogona”⁷.

Biblioteki polskie współpracują w zakresie opracowania zbiorów w ramach katalogu NUKAT, który jest podstawowym narzędziem w poszukiwaniu materiałów sprowadzanych w ramach międzybibliotecznych transakcji, ale narzędziem nie w pełni wykorzystanym. Przyglądając się funkcjonowaniu WM w bibliotekach amerykańskich, skandynawskich, austriackich czy niemieckich można zauważyć, że niejednolitość i nikłe wykorzystanie nowych technologii w realizacji WM w Polsce wyróżnia nas niekorzystnie na tle międzynarodowym. Nie oznacza to, że biblioteki polskie nie stosują współczesnych technologii w zakresie świadczenia usługi WM. Przykładem tego jest *Academica* (Cyfrowa wypożyczalnia międzybiblioteczna książek i czasopism naukowych Biblioteki Narodowej uruchomiona w październiku 2014 r.).

⁴ E. Knox, *Document delivery and interlibrary loan on a shoestring*, New York, London, 2010, s. 12.

⁵ Ibidem, s. 12,

⁶ G. Gmiterek, *Biblioteka w środowisku społecznościowego Internetu: biblioteka 2.0*, Warszawa 2012, s. 93.

⁷ Ibidem, s. 95.

Przystąpiła do niej niewielka liczba polskich bibliotek (324⁸). W bibliotekach uczelni szkół wyższych powszechnie jest wykonywane skanowanie zamawianych artykułów. W bibliotekach uczelni medycznych i technicznych liczba zamówień międzybibliotecznych zrealizowanych w formie skanów przewyższa tradycyjne wypożyczenia⁹. W kręgu środowisk medycznych powstał również działający w latach 2001–2015 system doc@med¹⁰ umożliwiający szybką wymianę kopii artykułów z zakresu medycyny. Niestety doc@med dostępny był tylko dla wąskiego kręgu specjalistycznych bibliotek medycznych, ale stanowi przykład współpracy bibliotekarzy w zakresie rozwoju usługi WM. Co ciekawe, wielu autorów tekstów na temat WM w Polsce jest pracownikami bibliotek uczelni medycznych¹¹.

Wiele bibliotek polskich należy do Sieci Bibliotek Bawarskich (*Bavarian Library Network*). W Krakowie są to biblioteki naukowe (Polskiej Akademii Umiejętności, Instytutu Metalurgii i Inżynierii Materiałowej PAN), akademickie (AGH, Politechniki Krakowskiej, Uniwersytetu Ekonomicznego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Pedagogicznego), muzealne (Muzeum Narodowe) i Wojewódzka Biblioteka Publiczna. Artykuły z czasopism znajdujących się w bibliotekach zagranicznych sprowadzane są dla polskich czytelników w ramach systemu *subito*. Są to jednak narzędzia służące do realizacji zamówień niedostępnych w instytucjach krajowych. Nie mogą zastąpić „Narodowego Zautomatyzowanego Systemu Wypożyczeń Międzybibliotecznych dla Polski”.

W 2011 r. z inicjatywy Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich powstała koncepcja „Narodowego Zautomatyzowanego Systemu Wypożyczeń Międzybibliotecznych dla Polski”. Punktem wyjścia dla jego uruchomienia, jak postulowali twórcy projektu, powinien być katalog NUKAT:

Wiązanie systemu wypożyczeń międzybibliotecznych z katalogiem centralnym, jako najpełniejszym źródłem informacji o zbiorach bibliotek naukowych jest rozwiąza-

⁸ Dane statystyczne Biblioteki Narodowej – VI 2017.

⁹ E. Nowak, *Interes własny kontra publiczny w praktyce funkcjonowania wypożyczalni międzybibliotecznej w bibliotece akademickiej*, nieopublikowany referat wygłoszony 25.09.2017 r. podczas Seminarium: Wypożyczalnie międzybiblioteczne – jaka przyszłość? zorganizowanym przez Bibliotekę Główną Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego.

¹⁰ I. Górczyńska, M. Kowalska, R. Pabisiak, *Wypożyczenia międzybiblioteczne w Bibliotece Głównej Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie – diagnoza i rokowania* [online], Tryb dostępu: <http://www.bg.zut.edu.pl/konferencje-i-spotkania-organizator-bgzut/517/>.

¹¹ W 2001 r. ukazały się następujące publikacje na temat WM w bibliotekach medycznych: T. Kosik, *Wykorzystanie łączności komputerowej w Bibliotece Głównej AM w Bydgoszczy do współpracy z innymi bibliotekami*, „Biuletyn GBL”, 2001, nr 365, s. 26–28; J. Przyłuska, *Współpraca bibliotek w zakresie wymiany dokumentów na przykładzie specjalistycznej biblioteki naukowej*, „Biul. GBL”, 2001, R. 47, nr 365, s. 36–38; E. Rogowska, J. Plichta, D. Budek, *Doświadczenia Biblioteki Głównej PAM w Szczecinie w zakresie pozyskiwania zamawianych dokumentów z bibliotek krajowych i zagranicznych*, „Biul. GBL”, 2001, nr 365, s. 17–24; I. Utrata, *Krajowa i zagraniczna wymiana dokumentów w Bibliotece AM w Warszawie*, „Biul. GBL”, 2001, nr 365, s. 29–32. W 2008 r. opublikowano artykuł: A. Grygorowicz, M. Górczewska, *Współpraca z niemieckim systemem wypożyczeń międzybibliotecznych SUBITO*, „Gazeta AMG”, 2008, nr 12, s. 25.

niem praktycznym i dość chętnie stosowanym w różnych krajach (np. Dania, Szwecja, Norwegia)¹².

Zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w krajach europejskich, z którymi polskie biblioteki często współpracują w ramach WM, usługa ta jest wysoce zautomatyzowana. W Austrii na przykład normą jest współpraca bibliotek wykorzystujących to samo oprogramowanie (Aleph) i moduł do wypożyczeń międzybibliotecznych. W Polsce, istnieją biblioteki akademickie nie posiadające takiego modułu (na przykład Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego). Autorzy koncepcji „Narodowego Zautomatyzowanego Systemu Wypożyczeń Międzybibliotecznych dla Polski” zwrócili uwagę, że:

obsługa wypożyczeń międzybibliotecznych jest jedną z najbardziej zaniedbanych usług realizowanych na rzecz użytkowników polskich bibliotek¹³.

System udostępniania międzybibliotecznego w Polsce jest „niedoskonały”¹⁴. Charakteryzuje go m.in. brak regulacji prawnych, niejednorodność regulaminów, a także różnorodność w zakresie sposobów składania zamówień przez czytelników, dostępnych katalogów (w różnych systemach)¹⁵, struktury wypożyczalni międzybibliotecznych w instytucjach, wyceny usług międzybibliotecznych oraz sposobów ich rozliczania.

Polscy bibliotekarze działają wyłącznie w oparciu o samodzielnie wypracowane metody. Każdy tworzy swoją własną sieć kontaktów. I mimo że czytelnicy są znakomicie obsłużeni, to pojawia się pytanie o kondycję i przyszłość WM. W lipcu i sierpniu 2016 r. przeprowadzono pilotażowe badania ankietowe wśród partnerów Wypożyczalni Międzybibliotecznej Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (dalej WM BG UP) w celu zbadania, czy bibliotekarze odczuwają potrzebę integracji oraz czy wnioski autorów koncepcji „Narodowego Zautomatyzowanego Systemu Wypożyczeń Międzybibliotecznych dla Polski” są nadal aktualne. Na ankietę złożyło się 17 pytań (4 otwarte, 4 półotwarte, 9 zamkniętych) opublikowanych na platformie interaktywnie.com. Cztery pierwsze pytania dotyczyły profilu respondentów (zapytano o wielkość biblioteki, liczbę osób odpowiedzialnych za realizację zamówień, lokalizację siedziby oraz typ biblioteki). Kolejna część dotyczyła projektu Academica. Następnie poproszono respondentów o określenie stopnia, w jakim według nich, bibliotekarze zajmujący się WM są zintegrowani. Zapytano również o to, czy istnieje potrzeba organizowania konferencji dla bibliotekarzy zajmujących się WM i jakie tematy podczas takich spotkań powinny być poruszane. Zbadano gotowość respondentów do przygotowania wystąpień lub publikacji z zakresu WM. Ostatnia część ankiety dotyczyła zadowolenia z nowej możliwości zamawiania książek znajdujących się w BG UP¹⁶.

¹² „Narodowy Zautomatyzowany System Wypożyczeń Międzybibliotecznych dla Polski: propozycja koncepcji”, Warszawa 2011, s. 6.

¹³ Narodowy Zautomatyzowany System Wypożyczeń Międzybibliotecznych dla Polski: propozycja koncepcji, Warszawa 2011, s. 5.

¹⁴ Ibidem, s. 5.

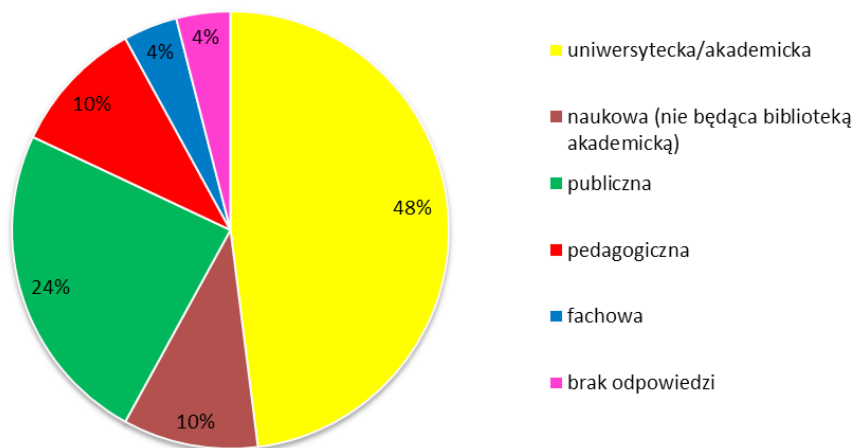
¹⁵ Nie wszystkie publikacje dostępne w polskich bibliotekach można zlokalizować za pośrednictwem katalogu NUKAT czy KARO.

¹⁶ Wiosną 2015 r. w BG UP wprowadzona została możliwość zamawiania książek znajdujących się w magazynie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego przez bib-

Zaproszenie do wypełnienia ankiety¹⁷ wysłano do 128 bibliotek współpracujących z BG UP w ciągu ostatnich dwóch lat akademickich (2014/2015 i 2015/2016). Statystyki dostępne na platformie odnotowały 95 „unikalnych odsłon” formularza. Na wypełnienie ankiety zdecydowało się jednak tylko 50 osób, w całości formularz wypełniło 48 respondentów.

Wśród badanych dominowali pracownicy bibliotek uniwersyteckich (taką odpowiedź zaznaczyło 24 respondentów, co stanowi 48% wszystkich ankietowanych). Podział respondentów z uwagi na typ biblioteki przedstawia wykres nr 1.

Wyk. 1. Respondenci wg typu biblioteki

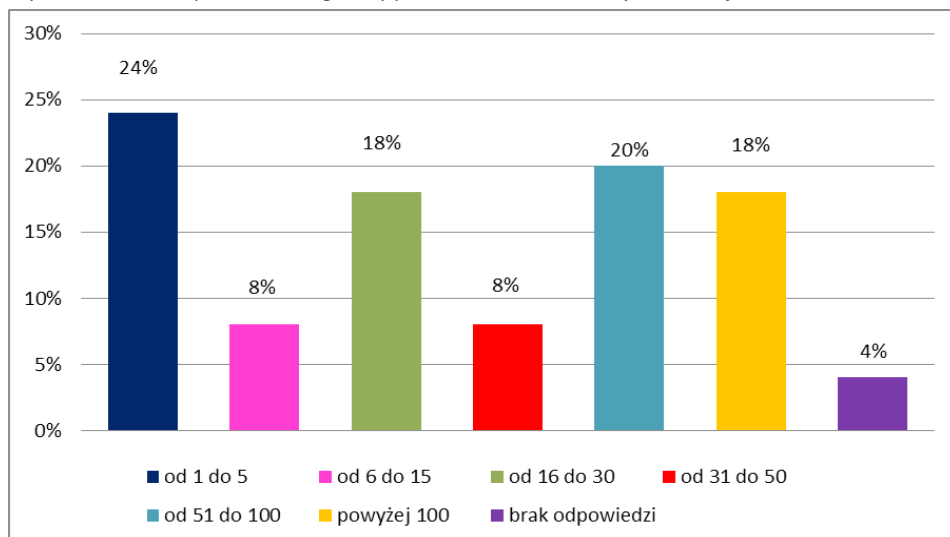
Opracowanie własne

Objęci badaniami bibliotekarze rekrutują się z zarówno z małych, jak i dużych bibliotek (wykres 2). Biblioteki zatrudniające powyżej 50 osób reprezentuje 38% wszystkich badanych (20% – biblioteki liczące od 51 do 100 pracowników, a 18% te, które zatrudniają powyżej 100 osób). Natomiast 24% wszystkich badanych (12 respondentów) pracuje w instytucjach obsługiwanych przez co najwyżej 5 bibliotekarzy.

lioteki partnerskie za pośrednictwem logowania do katalogu. Nowa forma zamawiania materiałów funkcjonuje równoległe z rewersami elektronicznymi. Wprowadzono ją w odpowiedzi na zapotrzebowanie zgłoszone przez kontrahentów, którzy wzięli udział w badaniach wizerunku BG UP przeprowadzonych w 2015 r.

¹⁷ Wykorzystano portal interaktywnie.com, na którym ankieta dostępna była od połowy lipca do dnia 25 sierpnia 2016. W związku ze sposobem prezentacji danych na platformie Interaktywnie.com niemożliwym okazało się wykluczenie dwóch niepełnych ankiet. Prezentując odpowiedzi na pytania, na które odpowiedziało tylko 48 respondentów wyodrębniono odrębną kategorię: „brak odpowiedzi”.

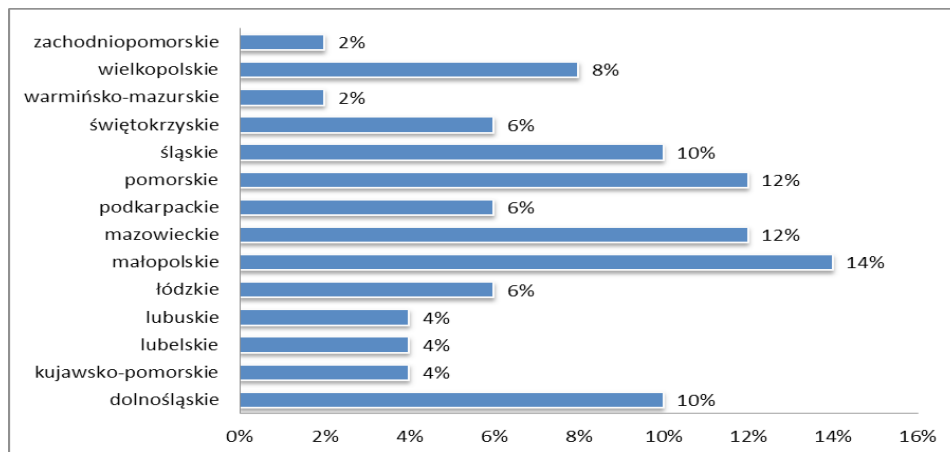
Wyk. 2. Podział respondentów wg liczby pracowników zatrudnionych w danej bibliotece

Opracowanie własne

Respondenci rekrutują się z bibliotek zlokalizowanych w 14 województwach. Jak uwidacznia wykres nr 3, najwięcej z nich reprezentuje biblioteki małopolskie (7, co stanowi 14% wszystkich badanych).

Wyk. 3. Charakterystyka próby badawczej ze względu na województwo

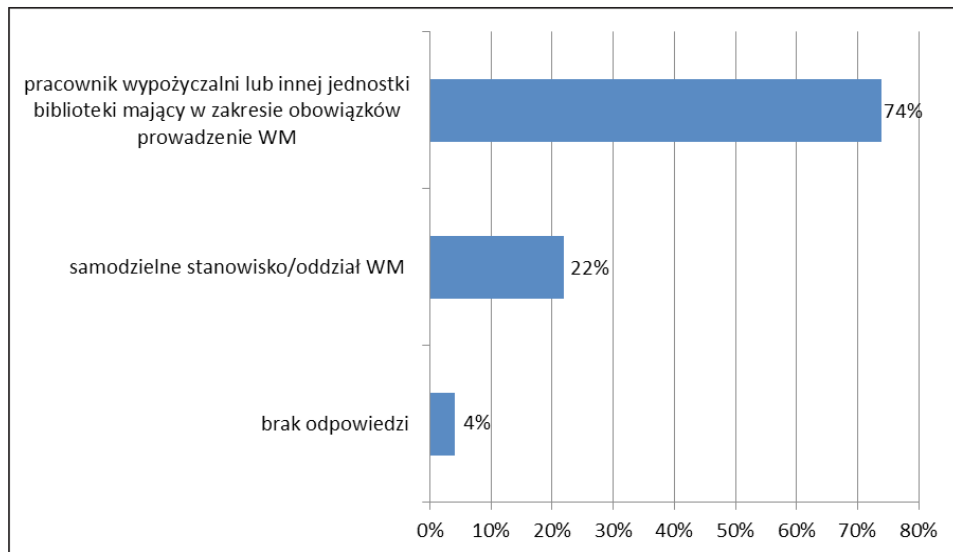

Opracowanie własne

Zdecydowana większość respondentów (74% wszystkich badanych) pracuje w instytucjach, w których Wypożyczalnia Międzybiblieczna nie jest wyodrębniona w strukturze biblioteki, a realizacją zamówień zajmuje się pracownik dowolnej jednostki biblioteki mający prowadzenie WM w zakresie obowiązków. Tylko 11 osób,

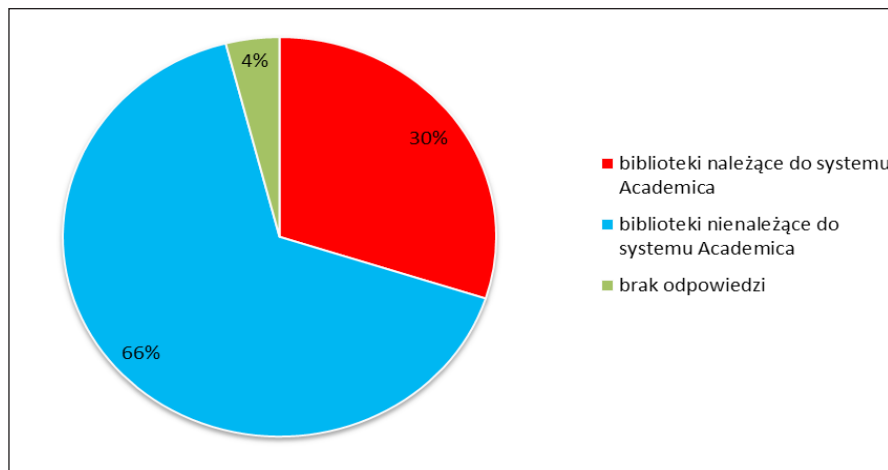
tj. 22% wszystkich badanych, zadeklarowało istnienie odrębnego stanowiska WM w swojej bibliotece.

Wyk. 4. Charakterystyka pracowników zajmujących się WM ze względu na przydział obowiązków

Opracowanie własne.

Wyk. 5. Przynależność bibliotek do systemu Academica

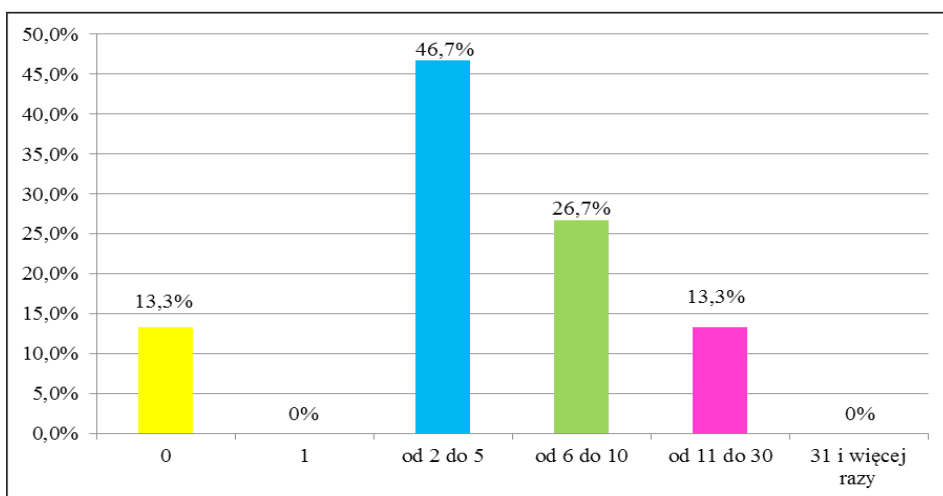

Opracowanie własne.

System Academica mający usprawnić WM uruchomiony został w 2014 r. przez Bibliotekę Narodową. Projekt wzbudził dużo kontrowersji wśród bibliotekarzy. Zwracano uwagę na konieczność rezerwacji terminala w celu skorzystania z danego tytułu, a przede wszystkim na obecność w nim publikacji, które są dostępne

w POLONIE lub w ramach licencji Creative Commons w domenie publicznej¹⁸. Zdecydowana większość placówek – 33 biblioteki (66%) – nie przystąpiła do tego systemu. Zrobiło to zaledwie 15 spośród 50 ankietowanych bibliotek, czyli 30% wszystkich badanych partnerów WM BG UP. Zapytano ich o to, z jaką częstotliwością system ten jest wykorzystywany przez klientów WM. Dwóch respondentów (13,3%) podało iż nie posłużył on żadnemu czytelnikowi, jeden z nich dopisał: „oprócz pracowników Biblioteki nikt nie korzystał z Akademiki”. W siedmiu bibliotekach (46,7%) z systemu skorzystali czytelnicy od 2 do 5 razy, natomiast w żadnej z instytucji częstotliwość jego wykorzystania nie była większa niż 30 razy w ciągu roku. Wgląd w statystyki na temat udostępniania publikacji w systemie Academica w 15 polskich bibliotekach w ubiegłym roku umożliwia wykres nr 6.

Wyk. 6. Częstotliwość korzystania z systemu Academica

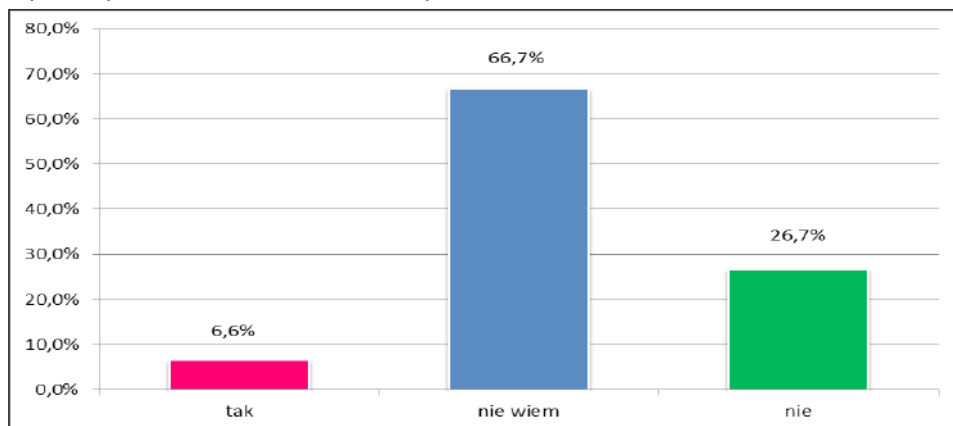

Opracowanie własne

W kolejnym pytaniu poproszono owych 15 respondentów o wypowiedzenie się, czy według nich system spełnia oczekiwania czytelników biblioteki (wykres 7). Na to pytanie 10 badanych (66,7%) zaznaczyło opcję: „nie wiem”, 4 (26,7%) wybrało odpowiedź „nie”, tylko jeden głos oddano na „tak” (6,6%). Na podstawie tak małej grupy badawczej nie sposób wyciągać ogólne wnioski niemniej jednak o niewielkim zastosowaniu systemu w realizacji transakcji międzybibliotecznych świadczy fakt, iż na 50 respondentów tylko 15 reprezentuje biblioteki oferujące swoim czytelnikom dostęp do Akademiki.

¹⁸ Pisali o tych problemach bibliotekarze testujący system Academica m.in. Bożena Bednarek-Michalska i Lidia Derfert-Wolf na łamach „Biuletynu EBIB” (B. Bednarek-Michalska, L. Derfert-Wolf, *Academica – wypożyczyć, nie wypożyczyć, oto jest pytanie?*, Biuletyn EBIB [on-line] 2014, nr 9 (154), [dokument elektroniczny:] <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/298>. ISSN 1507-7187 [dostęp 19.09.2016]) oraz Emanuel Kulczycki na blogu: Warsztat Badacza ([dokument elektroniczny] http://ekulczycki.pl/warsztat_badacza/academica-nowe-narzedzie-biblioteki-narodowej-2/ [dostęp 14.09.2016]).

Wyk. 7. System Academica a oczekiwania czytelników

Opracowanie własne

Powstanie systemu wypożyczeń międzybibliotecznych o małym praktycznym zastosowaniu może wskazywać na nikły stopień integracji środowiska bibliotekarzy zajmujących się tą tematyką. Czy w odczuciu ankietowanych pracownicy WM są zintegrowani? Zdecydowana większość respondentów uważa, że tak – 50% wszystkich badanych (25 osób) przyznało bowiem 4 punkty w pięciostopniowej skali Likerta, gdzie 5 oznacza wartość najwyższą, satysfakcjonującą. Czterech ankietowanych (8%) określiło stopień integracji na 5 punktów. Jedna osoba (2%) nie udzieliła odpowiedzi na to pytanie. Wykres nr 8 prezentuje wszystkie oceny. Badani, którzy uważają, że w środowisku bibliotekarskim brak integracji (przyznali od 1 do 3 punktów) stanowią 40% wszystkich respondentów. Poproszeni o podanie sposobów jej zwiększenia najczęściej wymieniali konferencje i spotkania (wspomina o nich 10 respondentów). Pojawiły się również głosy zwracające uwagę, że:

[...] Bibliotekarze powinni zabiegać o stworzenie uregulowań prawnych na poziomie centralnym, bo przepisy w tym zakresie biblioteki tworzą same. Coraz więcej zbiorów udostępnia się wyłącznie na miejscu np. księgozbiory w tzw. wolnym dostępie. W Polsce brakuje ciała koordynującego działalność bibliotek. Biblioteki korzystają z różnych programów i są w różnym stopniu skomputeryzowane. Samo zorganizowanie spotkania, konferencji - niewiele poprawi sytuację¹⁹.

Innym sposobem integracji środowiska bibliotekarskiego mogłoby być stworzenie jednolitego ogólnopolskiego systemu WM (sugestia taka pojawiła się w odpowiedziach 4 respondentów), trzech ankietowanych za rozwiązanie uznało stworzenie odpowiednich przepisów prawnych dotyczących WM (tab. 1).

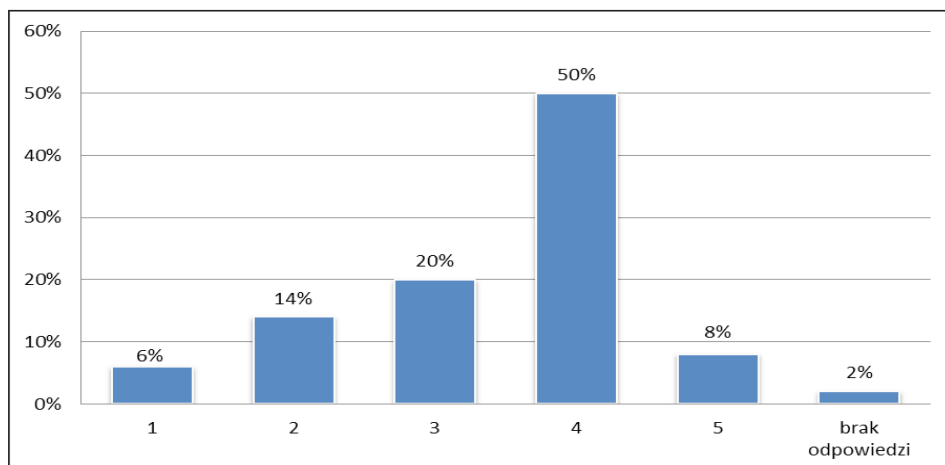
¹⁹ Cytat: ankieta, fragment wypowiedzi jednego z respondentów.

Tab. 1. Propozycje zwiększenia stopnia integracji środowiska bibliotekarzy zajmujących się WM

L.p.	Propozycje zwiększenia integracji	Liczba wzmianek
1	Konferencje, spotkania, szkolenia, wymiana doświadczeń	10
2	Stworzenie ogólnopolskiego systemu wypożyczeń międzybibliotecznych, instytucji koordynującej działalność bibliotek	4
3	Stworzenia uregulowań prawnych na poziomie centralnym, zapis w ustawie	3
4	Poprawa kontaktów – współpraca w ramach realizowanych zamówień bazująca na zaufaniu i życzliwości (problem)	3
5	E-mailowa wymiana doświadczeń	2
6	Brak propozycji (nie wiem)	2

Opracowanie własne

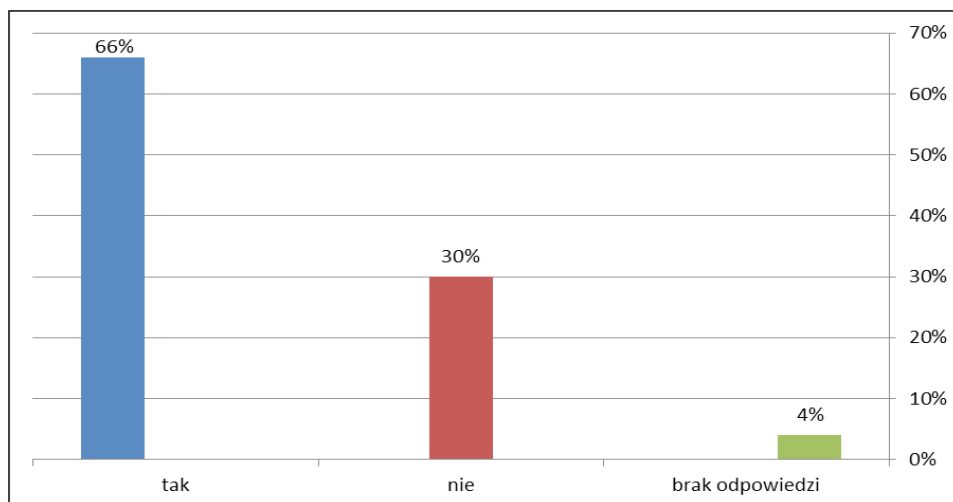
Wyk. 8. Stopień integracji bibliotekarzy w opinii respondentów

Opracowanie własne

Na kolejne pytanie o to, czy istnieje potrzeba organizowania spotkań bibliotekarzy zajmujących się WM w Polsce zdecydowana większość respondentów (33 osoby, tj. 66% badanych) odpowiedziała twierdząco. Graficznie ilustruje to wykres nr 9.

Wyk. 9. Potrzeba organizowania spotkań bibliotekarzy zajmujących się WM w ocenie respondentów

Opracowanie własne

Ankietowani zapytani o propozycje problemów, które powinny być podczas ogólnopolskich kongresów omawiane wysunęli 27 propozycji (tab. 2). Zagadnienia wskazane jako potencjalne tematy konferencji poświęconych WM odzwierciedlają problemy, z jakimi zmagają się bibliotekarze w codziennej pracy. Są to przede wszystkim nieujednoczone regulaminy.

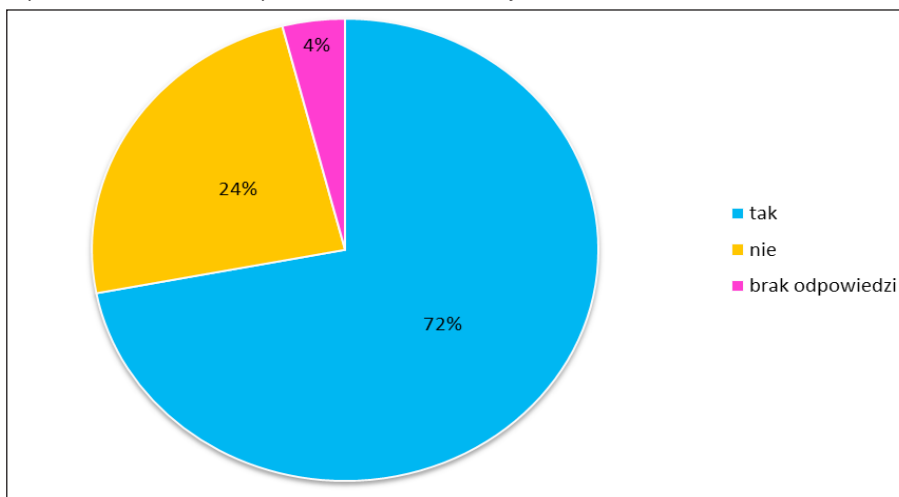
Tab. 2. Zagadnienia z zakresu WM, które w opinii respondentów powinny być poruszane podczas konferencji bibliotekarskich.

L.p.	Problemy z zakresu WM, które powinny być poruszane podczas konferencji bibliotekarskich	Ilość wskazań
1	Ujednoczenie zasad wypożyczeń międzybibliotecznych (regulaminy, terminy wypożyczeń, opłaty)/stworzenie ogólnopolskiego systemu wypożyczeń międzybibliotecznych	12
2	Współpraca stworzenie sieci wypożyczeń międzybibliotecznych bibliotek publicznych, naukowych, pedagogicznych i in.	5
3	Opłaty (koszty przesyłki)	4
4	Prawne	4
5	Zagraniczne WM (współczesne trendy w WM, współpraca z bibliotekami zagranicznymi – doświadczenie polskich instytucji)	4
6	Promocja, popularyzacja idei WM, ranga WM	3
7	Udostępnianie zbiorów specjalnych w ramach WM (m. in. prace doktorskie)	3
8	Udostępnianie publikacji z zakupionych baz elektronicznych a WM (licencje, zagadnienia prawne)	3
9	Wykorzystanie nowoczesnych technologii w realizacji zamówień międzybibliotecznych	3
10	Zwiększenie zakresu udostępnianych zbiorów bibliotek	3

11	Warsztat WM (organizacja i dokumentacja transakcji WM; wzorcowe regulaminy)	2
12	Wymiana doświadczeń (z pracy WM)	2
13	WM w kontekście zaspokajania potrzeb użytkowników	2
14	Oprogramowanie / moduł Wypożyczeń Międzybibliotecznych	1
15	Stan i perspektywy WM	1
16	Systemy elektronicznego dostarczania dokumentów	1
17	Szeroko pojęta tematyka WM	1
18	Działalność WM	1
19	Konferencje tematyczne	1
20	Metody wyszukiwania informacji o dostępności poszukiwanych książek	1
21	WM między bibliotekami w jednym mieście	1
22	Terminy WM	1
23	Brak problemów- wszystko załatwia Internet i telefon	1
24	Bariery związane z formalizacją WM	1
25	Funkcjonowanie WM w strukturze biblioteki akademickiej	1
26	Organizacja pracy na tym stanowisku w różnych typach bibliotekach.	1
27	Bezpłatna wymiana kopii publikacji	1
28	Brak odpowiedzi	2
29	Nie wiem, nie mam zdania	10

Opracowanie własne

Wyk. 10. Gotowość badanych do udziału w konferencji nt. WM

Opracowanie własne

Z wykresu nr 10 wynika, że również zainteresowanie udziałem w konferencjach dotyczących tematyki WM jest wysokie: deklaruje je 36 respondentów (72% badanych). Dziesięciu z 12 respondentów (24%), którzy nie wyrażają chęci uczestnictwa w takich posiedzeniach, podało powody wyszczególnione w tabeli nr 3. W uzasadnieniach zwraca uwagę nacisk kładziony na wskaźniki świadczące o efektywności działań bibliotekarzy obsługujących WM: dobry kontakt telefoniczny i e-mailowy,

realizację zamówień na publikacje dostępne w bibliotekach zagranicznych (IFLA, subito). Niepokoi jednak fakt, że WM postrzegane są jako jedna z wielu usług oferowanych przez biblioteki, o mniejszej randze niż inne. Jeden z respondentów określił WM jako „poboczny element działalności zawodowej”. I ten komentarz jest alarmujący, świadczy bowiem o niedocenianiu roli WM.

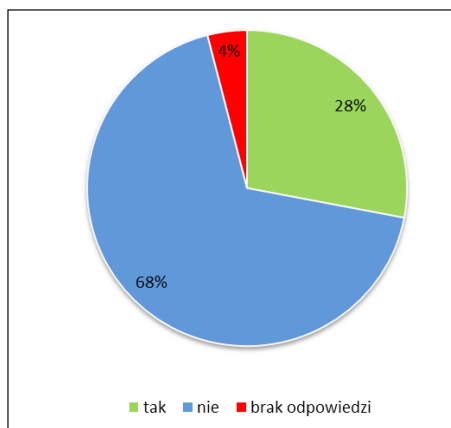
Tab. 3. Powody braku zainteresowania udziałem w konferencjach nt. WM

L.p.	Przykłady wypowiedzi respondentów
1	obecnie jest dobry kontakt e-mailowy i telefoniczny
2	nie ma takiej potrzeby
3	pracuję 14 lat w WM i bez konferencji praca przebiega płynnie i sprawnie. Jesteśmy w programie IFLA voucher, SUBITO i innych systemach
4	uważam, że problematyka ta może być poruszana przy okazji większych, bardziej ogólnych konferencji.
5	Obawiam się, że w trakcie konferencji mogły być wypracowane rozwiązania korzystne dla bibliotek najwyższej usytuowanych pod względem korzystania z technologii informatycznych i możliwości finansowych. Biblioteki nie spełniające „jakichś tam” kryteriów mogłyby zostać „wykluczone” z systemu.
6	wszelkie wytyczne dotyczące usługi „Wypożyczenia międzybiblioteczne” są zawarte w regulaminach bibliotek, a wszelkie potrzebne szczegóły wyjaśniane są telefonicznie.
7	Współpraca z bibliotekami układa się poprawnie. Kontakt, w razie potrzeby, można uzyskać mailowo lub telefonicznie.
8	chyba że będzie bezpłatna i jednodniowa
9	Wypożyczenia międzybiblioteczne są jedynie pobocznym elementem działalności zawodowej.
10	nie mam na to czasu

Opracowanie własne

Zaledwie 14 osób (28% respondentów) byłoby zainteresowanych wygłoszeniem referatu lub napisaniem artykułu związanego z tematyką międzybiblioteczną (wykres 11).

Wyk. 11. Deklaracja gotowości wygłoszenia referatu lub napisania artykułu nt. WM

Opracowanie własne

Wyniki niniejszych badań potwierdzają konieczność organizowania konferencji dla bibliotekarzy zajmujących się WM – 72% badanych deklaruje gotowość do wzięcia w nich udziału. Obsługa WM prowadzona jest w oparciu o znajomość baz danych, bibliotek cyfrowych, repozytoriów i ruchu Open Access. Włączenie problematyki z zakresu wypożyczeń międzybibliotecznych do konferencji poświęconych nowoczesnym źródłom informacji mogłoby być dobrym rozwiązaniem na początek. Wprowadziłoby te zagadnienia na szersze forum i uświadomiło polskim bibliotekarzom (a zwłaszcza dyrektorom) i bibliotekoznawcom potrzebę stworzenia jednolitego systemu WM.

Zróznicowane i niejednolite są nie tylko regulaminy, cenniki, terminy wypożyczeń, ale i formy składania zamówień międzybibliotecznych. Niektóre polskie biblioteki wykorzystują moduł WM pozwalający instytucjom partnerskim na zamawianie książek bezpośrednio przez katalog OPAC. Równoległe z tą formą zamawiania publikacji respektuje się rewersy elektroniczne i – coraz rzadziej spotykane – rewersy wysłane tradycyjną pocztą. Podobnie było 14 lat temu, kiedy Jolanta Gałęcka opublikowała wyniki badań na temat wypożyczeń międzybibliotecznych przeprowadzone wśród 72 bibliotek (na ankietę rozesłaną drogą elektroniczną odpowiedziało tylko 36). Analizując wyniki ankiety J. Gałęcka pisała:

Tylko pięć bibliotek uruchomiło zamówienia międzybiblioteczne w module OPAC. Większość bibliotek respektuje wszystkie formy zamówień międzybibliotecznych, z największą nieufnością podchodząc do zamówień wpływających faksem lub telefonicznie. Są jednak nadal biblioteki, które uparcie respektują jedynie tradycyjne rewersy. Funkcjonuje wiele typów rewersów generowanych przez systemy biblioteczne, nie ma jednego formatu do przesyłania rewersów pocztą elektroniczną, ani jednolitych formularzy dla zamawiających²⁰.

Od 2003 r. zmieniło się niewiele, chociaż rewersy wysyłane pocztą tradycyjną to wielka rzadkość. Mimo, że polskie biblioteki coraz częściej wykorzystują moduł wypożyczeń międzybibliotecznych, format przesyłania zamówień jest nadal bardzo zróżnicowany. Przykładowo, WM BG UP nie posiada licencji na moduł wypożyczeń międzybibliotecznych w oprogramowaniu Virtua, ale od 2015 r. również oferuje możliwość zamawiania książek w katalogu OPAC zainteresowanym instytucjom. Biblioteki partnerskie po wypełnieniu deklaracji wypożyczeń międzybibliotecznych (Wniosku o otwarcie konta) i odesłaniu jej tradycyjną pocztą otrzymują login i hasło do konta utworzonego dla nich w systemie Virtua. Z tej funkcjonalności – zamawiania książek za pośrednictwem katalogu online BG UP korzystało dotychczas 35 bibliotek²¹.

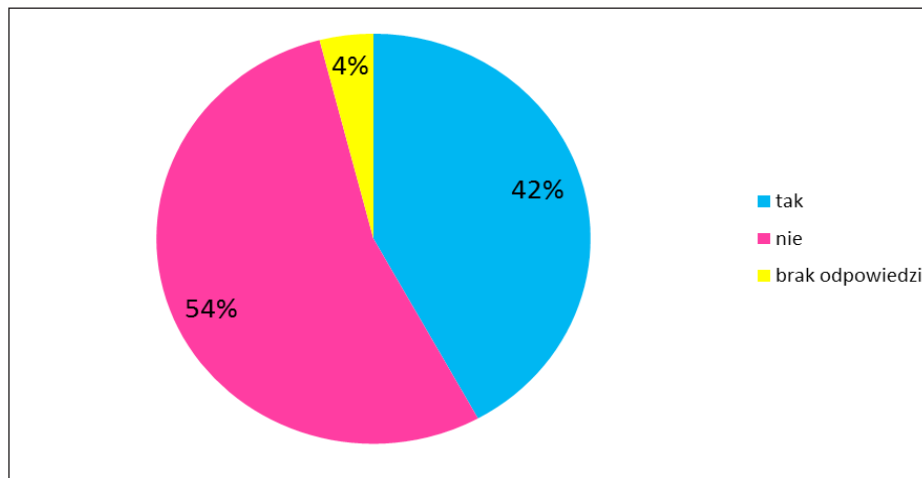
Celem ostatniej części ankiety było zebranie opinii instytucji partnerskich na temat tej funkcjonalności. Należy przy tym zaznaczyć, że tylko 21 respondentów (42% badanych), posiadało konto WM pozwalające na bezpośrednie zamawianie książek przez katalog online BG UP. W ostatnim roku akademickim 14 z nich (66,7%

²⁰ J. Gałęcka, *Nowe tendencje w wypożyczaniu międzybibliotecznym*, [w:] *Internet w bibliotekach II łączność, współpraca, digitalizacja*, Wrocław, 23–26 września 2003 roku, red. B. Szczepańska [dokument elektroniczny:] <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/iwb2/galecka.php> [dostęp 15.09.2016].

²¹ Tj. do 20.09.2016 r.

posiadających login i hasło do katalogu BG UP) korzystało z niej i uznało ją za satysfakcjonującą, przyznając maksymalną liczbę punktów (wykres 12).

Wyk. 12. Biblioteki Partnerskie WM BG UP – forma składania zamówień.

Opracowanie własne

W ostatnim pytaniu poproszono respondentów o propozycje lub uwagi, które mogłyby usprawnić formę składania zamówień międzybibliotecznych do BG UP. Komentarze zostawiło 26 respondentów (52% badanych). Jedenastu z nich nie miało żadnych uwag, 11 wyrażało zadowolenie z obecnych form zamawiania oraz elastyczności WM BG UP słowami:

[...] pomimo, że posiadamy kartę biblioteczną to zamawiamy prosto z naszego modułu międzybibliotecznego w Alephie, bo tak z kolei nam jest szybciej i łatwiej²²;

lub:

Zamówienia międzybiblioteczne składane drogą elektroniczną (mail, karta) są realizowane bardzo szybko. Cieszy to czytelnika i bibliotekarza. Pierwszy ma materiał do pracy, drugi satysfakcję, że mógł czytelnikowi pomóc. Obecna forma składania zamówień jest wystarczająca. Pozdrawiam serdecznie²³.

Jeden respondent deklarował zamiar założenia konta w WM BG UP, aby składać zamówienia w katalogu online. Inny zanotował:

Nasza biblioteka jest mała i zapotrzebowanie niedużej ilości studentów nie pozwala w pełni korzystać z systemu wypożyczeń międzybibliotecznych. Jednak doceniamy jego wartość.

²² Cytat: ankieta, wypowiedzi respondentów.

²³ Cytat: ankieta, wypowiedzi respondentów.

Dwoje spośród badanych zwróciło uwagę na wygodę komunikacji e-mailowej bez obowiązku przysyłania deklaracji o współpracy międzybibliotecznej:

komunikacja via e-mail jest dla nas jak najbardziej odpowiadająca, – stwarza jakąś namiastkę kontaktu fizycznego z drugą osobą - a nie stanowi zdehumanizowanego zamawiania przez „automat”²⁴

i:

Forma zamawiania w wypoż. międzybibliotecznej ograniczona do założenia konta a następnie logowania się każdym razem w momencie zamawiania, jest formą dość uciążliwą. Tym bardziej, jeżeli trzeba odnawiać konto na każdy rok akademicki. Wiele bibliotek, np. Biblioteka Jagiellońska, WBP w Krakowie, Biblioteka Uniwersytecka w Kielcach, nie stosuje tej formy zamawiania. Wystarcza zamówienie przesłane e-mailem. Dzięki temu zamawianie jest łatwiejsze, a i tak jedna i druga forma narzuca potrzebę sprawdzenia poszukiwanego tytułu w katalogu biblioteki u której się zamawia²⁵.

W związku z powyższymi uwagami zasadne jest równoległe stosowanie obu form zamawiania międzybibliotecznego (zamówienia e-mailowe; logowanie przez kontrahentów do katalogu OPAC).

Podsumowując wyniki ankiety należy zwrócić uwagę, na fakt, iż nie wszyscy bibliotekarze zajmujący się obsługą WM dostrzegają potencjał i znaczenie tej usługi (jeden z respondentów klasyfikował ją jako „poboczny element działalności zawodowej”). Dlatego koniecznym wydaje się postulat integracji środowiska poprzez organizowanie tematycznych konferencji²⁶ dotyczących WM, a w szczególności zagadnień takich, jak: potrzeba automatyzacji i ujednoczenia regulaminów, współpraca z bibliotekami zagranicznymi, wykorzystanie nowoczesnych technologii w realizacji zamówień międzybibliotecznych oraz promocja i popularyzacja idei WM – zgodnie z tematami zaproponowanymi przez badanych.

WM bazują na „współpracy między bibliotekami”, która z reguły, według ankietowanych, przebiega sprawnie. Niestety jest to tylko współpraca w celu realizacji konkretnego zamówienia. Środowisko bibliotekarzy odpowiedzialnych za WM nie prowadzi współpracy w szerszym zakresie – dążenia do ujednoczenia przepisów i stworzenia jednolitego systemu WM w Polsce. Wyjątkiem była wspomniana już próba stworzenia „Narodowego Zautomatyzowanego Systemu Wypożyczeń Międzybibliotecznych dla Polski” podjęta z inicjatywy SBP. Pomimo upływu pięciu lat od przygotowania tego projektu w WM nie zmieniło się wiele. Powstał co prawda system *Academica* (w dniu 10 października 2017 r. należały do niego tylko 4 krakowskie biblioteki: Biblioteka Naukowa Księży Jezuitów oraz biblioteki Instytutu

²⁴ Cytat: ankieta, wypowiedzi respondentów.

²⁵ Cytat: ankieta, wypowiedzi respondentów.

²⁶ W Polsce zagadnieniom związanym z WM nie poświęca się wielu odrębnych sympozjów. Wyjątkowym wydarzeniem było spotkanie zorganizowane w 2002 r. we Wrocławiu. Konferencja dotyczyła „Aktualnych problemów i nowych form wypożyczeń międzybibliotecznych”. Kolejne spotkania na ten temat odbyły się dopiero w 2016 r. (Seminarium Bibliotek Technicznych POLBIT „Znaczenie wypożyczalni międzybibliotecznej w kontekście rozwoju usług elektronicznych”) i w 2017 r. (Seminarium „Wypożyczalnie międzybiblioteczne – jaka przyszłość?”).

Botaniki im. W. Szafera Polskiej Akademii Nauk, Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie i Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Krakowie) funkcjonujący obok tradycyjnych form realizacji zamówień międzybibliotecznych, ale nie mający szerokiego zastosowania.

Powołując się na publikacje zagranicznych badaczy Jacek Wojciechowski zwraca uwagę, że:

[...] wobec wielu nowych rozwiązań, nie tylko technicznych, mamy obecnie do czynienia z globalną wymianą i z szerokim obiegiem treści, niewyobrażalnie licznych, a w dodatku ta wymiana musi realizować się szybko, niekiedy natychmiast. Jeżeli więc biblioteczne pośrednictwo ma w niej mieć miejsce nadal, w stopniu co najmniej znaczącym, to nie da się tego osiągnąć poprzez indywidualne funkcjonowanie każdej biblioteki osobno. To jest formuła archaiczna, manufakturalna, chałupnicza, nie przystająca do współczesnych wymagań. Tylko biblioteki powiązane ze sobą, funkcjonujące w zakresie usług **razem**, co najmniej w uzgodnieniu, mogą zaoferować publiczności to, co jej potrzebne [Dolan, 2011, s. 45; Duncan, 2011, s. 336; Grigoriewa, 2011, s. 10; Onackaja, 2010, s. 126]. Zwłaszcza pracownikom nauki, którzy muszą mieć kompetentną pomoc w poruszaniu się wśród wielozakresowych i wielojęzycznych lawin globalnej komunikacji naukowej; opanowanie tego w pojedynkę, samodzielnie – tak przez każdego badacza, jak i przez jakąkolwiek bibliotekę – jest niewykonalne²⁷.

W związku z tym konieczna jest integracja bibliotekarzy zajmujących się WM i szeroko zakrojona współpraca.

W celu ujednoczenia systemu WM w Polsce niezbędne jest zintegrowanie środowiska bibliotekarzy praktyków, zajmujących się realizacją transakcji międzybibliotecznych. To oni, znając potrzeby swoich czytelników i ograniczenia wynikające z braku zautomatyzowanego i jednolitego systemu WM w Polsce, mogą lobbować na jego rzecz. Wypożyczenia międzybiblioteczne w swojej obecnej formie są ważnym, chociaż nie idealnym rozwiązaniem, dlatego konieczna jest dyskusja na ich temat²⁸.

Czy brak zautomatyzowanego i jednolitego systemu WM w Polsce może wynikać z braku integracji bibliotekarzy praktyków, zajmujących się realizacją transakcji międzybibliotecznych? Niezależnie od tego, jaka jest odpowiedź na to pytanie, działania na rzecz integracji powinny być prowadzone. Zapotrzebowanie na organizowanie konferencji poświęconych WM jest tego najlepszym dowodem.

²⁷ J. Wojciechowski, *Biblioteki w nowym otoczeniu*, Warszawa 2014, s. 95.

²⁸ Pisała o tym już w 2007 r. Beth Posner: *Library Resource Sharing in the Early Age of Google*, CUNY Academic Works, 2007, [dokument elektroniczny:] http://academicworks.cuny.edu/gc_pubs/22. [dostęp 25.08.2016]. W artykule tym wśród trendów współczesnego bibliotekarstwa wymieniła: zwiększające się oczekiwania użytkowników (szybki i prosty dostęp do bezpłatnej, spersonalizowanej informacji elektronicznej); wzrastające zapotrzebowanie na usługi dopasowane do potrzeb użytkowników (dostarczanie oryginalnych dokumentów lub plików); większa dostępność źródeł elektronicznych; coraz bardziej skomplikowane decyzje w zakresie praw autorskich i licencji; wykorzystanie portali online; usprawnianie katalogów OPAC; zmiany w polityce gromadzenia i udostępniania zbiorów; rozwój technicznych standardów w zakresie WM i globalizację.

Bibliografia

- Augustyniak M., *Znaczenie NUKAT-u dla bibliotekarzy z perspektywy pięcioletnich doświadczeń Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*, [w:] *Rola katalogu centralnego NUKAT w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy w Polsce: praca zbiorowa*, red. M. Burchard, K. Grzędzińska, A. Kasprzyk, Warszawa 2010, s. 177–187.
- Bednarek-Michalska, B., Derfert-Wolf, L. *Academica – wypożyczyć, nie wypożyczyć, oto jest pytanie?*, Biuletyn EBIB [on-line] 2014, nr 9 (154), [dokument elektroniczny:] <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/298>. [dostęp 19.09.2016]
- Gałecka J., *Nowe tendencje w wypożyczaniu międzybibliotecznym*, [w:] *Internet w bibliotekach II łączność, współpraca, digitalizacja Wrocław, 23–26 września 2003 roku*, red. B. Szczepańska [dokument elektroniczny:] <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/iwb2/ga-lecka.php> [dostęp 15.09.2016].
- Gmiterek G., *Biblioteka w środowisku społecznościowego Internetu: biblioteka 2.0*, Warszawa 2012.
- Górczyńska I., Kowalska M., Pabisiak R., *Wypożyczenia międzybiblioteczne w Bibliotece Głównej Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Szczecinie – diagnoza i rokowania* [online], Tryb dostępu: <http://www.bg.zut.edu.pl/konferencje-i-spotkania-organizator-bg-zut/517/>.
- Grygorowicz A., Gorczevska M., *Współpraca z niemieckim systemem wypożyczeń międzybibliotecznych SUBITO*, „Gazeta AMG”, 2008, nr 12, s. 25.
- Kasprzyk A., *NUKAT – drzemiące możliwości*, [w:] *Rola katalogu centralnego NUKAT w kształtowaniu społeczeństwa wiedzy w Polsce : praca zbiorowa*, red. M. Burchard, K. Grzędzińska, A. Kasprzyk, Warszawa 2010, s. 203–210.
- Kosik T., *Wykorzystanie łączności komputerowej w Bibliotece Głównej AM w Bydgoszczy do współpracy z innymi bibliotekami*, „Biuletyn GBL”, 2001, nr 365, s. 26–28.
- Knox E., *Document delivery and interlibrary loan on a shoestring*, New York, London 2010.
- Kulczycki E., *Academica – nowe narzędzie Biblioteki Narodowej*, [w:] *Warsztat Badacza* [dokument elektroniczny] http://ekulczycki.pl/warsztat_badacza/academica-nowe-narzedzie-biblioteki-narodowej-2/ [dostęp 14.09.2016].
- Kuś B., *Wypożyczenia międzybiblioteczne – prosta i efektywna forma współpracy bibliotek*, „Gazeta Uniwersytecka UŚ”, nr 5 (115) 2004 [dokument elektroniczny:] <http://gazeta.us.edu.pl/node/220541> [dostęp 8.07.2016].
- Narodowy Zautomatyzowany System Wypożyczeń Międzybibliotecznych dla Polski: propozycja koncepcji*, Warszawa 2011 [dokument nieopublikowany].
- Podręczny słownik bibliotekarza*, oprac. G. Czapnik, Z. Gruszka; przy współpr. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2011.
- Posner B., *Local Connection to Global Collections: The Power of Interlibrary Loan Services*, CUNY Academic Works, 2013, [dokument elektroniczny:] http://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=gc_pubs [dostęp 20.08.2016].
- Posner B., *Library Resource Sharing in the Early Age of Google*, CUNY Academic Works, 2007, [dokument elektroniczny:] http://academicworks.cuny.edu/gc_pubs/22 [dostęp 20.08.2016].
- Przyłuska J., *Współpraca bibliotek w zakresie wymiany dokumentów na przykładzie specjalistycznej biblioteki naukowej*, „Biul. GBL”, 2001, R. 47, nr 365, s. 36–38.

Rogowska E., Plichta J., Budek D., *Doświadczenia Biblioteki Głównej PAM w Szczecinie w zakresie pozyskiwania zamawianych dokumentów z bibliotek krajowych i zagranicznych*, „Biul. GBL”, 2001, nr 365, s. 17–24.

Utrata I., *Krajowa i zagraniczna wymiana dokumentów w Bibliotece AM w Warszawie*, „Biul. GBL”, 2001, nr 365, s. 29–32.

Wojciechowski J., *Biblioteki w nowym otoczeniu*, Warszawa 2014.

Wypożyczenia międzybiblioteczne: stan i perspektywy: materiały z konferencji, Wrocław, 22–23.05.2002 r., red. J. Nowicki, Warszawa 2002.

Referat prezentowany na „Małopolskim Forum Bibliotek 2016”, Kraków, 26.10.2016

Interlibrarian borrowings in Poland in the light of survey research

Abstract

Interlibrarian Borrowings (IB) is one of the basic services allowing readers access to specialist literature inaccessible locally. In order to examine the condition of the IB in Poland in July and August 2016 there was a pilot survey conducted among 128 libraries cooperating with the Pedagogical University Main Library throughout two academic years 2014/2015-2015/2016. The survey consisted of 17 questions. The statistics available on the interaktywne.com website, where the survey was located, noted 95 "unique views" of the form. The surveys were filled in by 50 respondents. As results from the responses, the most important problems of the IB in Poland are non-uniform regulations, different level of using modern technologies in the realization of interlibrary orders and lack of a national system of interlibrary borrowings. The attempt to create such a system based on the NUKAT catalogue has not yet been realized. The *Academica*, working since 2014, did not revolutionize the system in Poland due to its numerous limitations. The survey results indicate that there is a need for action leading to integrating the librarian society dealing with IB.

Keywords: Interlibrary Borrowings, *Academica*, NUKAT

Marzena Błach
Main Library
Pedagogical University in Cracow